

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 35 (2010)

Σωτήρης Ρούσσος, Η κινούμενη άμμος της ηγεμονίας. Ζητήματα περιφερειακής ασφάλειας στη Μέση Ανατολή και την Ευρασία, Μελάνι, Αθήνα 2008, 254 σελ.

Γεώργιος Χρηστίδης

doi: [10.12681/hpsa.14501](https://doi.org/10.12681/hpsa.14501)

Copyright © 2017, Γεώργιος Χρηστίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Χρηστίδης Γ. (2017). Σωτήρης Ρούσσος, Η κινούμενη άμμος της ηγεμονίας. Ζητήματα περιφερειακής ασφάλειας στη Μέση Ανατολή και την Ευρασία, Μελάνι, Αθήνα 2008, 254 σελ. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 35, 163-166. <https://doi.org/10.12681/hpsa.14501>

χθηκε στη χώρα μας και το οποίο δεν έχει απασχολήσει διεξοδικά μέχρι τώρα την ελληνόγλωσση βιβλιογραφία του διεθνούς δικαίου.

ΝΙΚΟΣ ΖΑΪΚΟΣ

ΣΩΤΗΡΗΣ ΡΟΥΣΣΟΣ, *Η κινούμενη άμμος της ηγεμονίας. Ζητήματα περιφερειακής ασφάλειας στη Μέση Ανατολή και την Ευρασία*, Μελάni, Αθήνα 2008, 254 σελ.

Η Μέση Ανατολή έχει αποτελέσει κατά καιρούς «νεκροταφείο» θεωριών διεθνών σχέσεων και σχολών πολιτικής ανάλυσης, αφού συγκροτείται από ένα περίπλοκο, αν και όχι μοναδικό, μείγμα προνεωτερικών, νεωτερικών και εσχάτως μετανεωτερικών παραγόντων και παραμέτρων. Η ιστορική αφήγηση και ανάλυση προσφέρει το απαραίτητο υπόβαθρο για την κατανόηση της περιοχής, δημιουργεί ωστόσο επιπρόσθετα προβλήματα στην επαλήθευση θεωριών και προκαλεί πειρασμούς για προσφυγή σε λογής «προκρούστειες κλίμες» για να επιτευχθεί η προσδοκώμενη επαλήθευση.

Η σχολή του πολιτικού ρεαλισμού με τον Stephen Walt ανέλυσε με σαφήνεια τις διεθνείς σχέσεις στη Μέση Ανατολή κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου αναδεικνύοντας τον αδιαμφισβήτητο ρόλο της ισχύος και της ιδεολογίας στην εσωτερική και εξωτερική εξισορρόπηση και, ουσιαστικά, στην επιβίωση των καθεστώτων της περιοχής. Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και, κυρίως, με την υπογραφή των συμφωνιών του Όσλο και τη λεγόμενη Ειρηνευτική Διαδικασία, αναδείχθηκαν εξηγητικά σχήματα που στηρίζονταν είτε στον φιλελευθερισμό είτε στον κοινοτροκτιβισμό ακολουθώντας μια γενικότερη τάση. Η κατάρρευση της Ειρηνευτικής Διαδικασίας, η αμερικανική εισβολή στο Ιράκ και το Αφγανιστάν, τα ζητήματα της ασφάλειας στην Αραβική Χερσόνησο, τον Περσικό Κόλπο και την Κεντρική Ασία δεν επαλήθευσαν τις θεωρητικές αυτές προσεγγίσεις αναδεικνύοντας έτσι την ανάγκη για νέες, που θα διέυρναν την εξηγητική ισχύ του πολιτικού ρεαλισμού, αφού ανέκυπταν πλέον φαινόμενα που είτε δεν υπήρχαν κατά τη διάρκεια του διπολισμού είτε ενσωματώνονταν σε αυτόν.

Η σχολή του νεοκλασικού ρεαλισμού και η έμφαση που ο Robert Gilpin δίνει στον ανταγωνισμό των ομάδων ως βασική αιτία των φαινομένων της διεθνούς πολιτικής αποτελεί τη βάση για μια νέα οπτική στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ευρασίας. Στο θεωρητικό αυτό πλαίσιο η ασυμμε-

τρία κράτους προς έθνος στη Μέση Ανατολή και τη νότια Ευρασία αποτελεί, σύμφωνα με τον Σωτήρη Ρούσσο, ένα «ευέλικτο εξηγητικό σχήμα». Το σχήμα αυτό αποδέχεται βασικές αρχές του πολιτικού ρεαλισμού (αναγνωρίζοντας, για παράδειγμα, τον πρωτεύοντα ρόλο της ισχύος, τον κεντρικό ρόλο του έθνους-κράτους και τη συγκρουσιακή φύση των διεθνών σχέσεων), ενσωματώνοντας παράλληλα «επιμέρους ιδέες, σύμβολα και συμφέροντα». Παραδείγματα κρατών που εμφανίζουν μορφές ασυμμετρίας κράτους-έθνους αποτελούν το Αφγανιστάν, το Τατζικιστάν αλλά και το σημερινό Ιράκ, τα οποία χαρακτηρίζονται από ανταγωνισμό μεταξύ εθνοτικών-θρησκευτικών ομάδων και αδυναμία συγκρότησης ισχυρών κεντρικών πολιτικών θεσμών. Μια άλλη μορφή ασυμμετρίας κράτους προς έθνος αποτελεί η προσπάθεια «μη νομιμοποιημένων» πολιτικά εθνοτικών ομάδων, όπως οι περιπτώσεις των Παλαιστινίων και των Κούρδων, να αποκτήσουν κράτος ή να αποκτήσουν πολιτικά δικαιώματα και πρόσβαση στην εξουσία, όπως οι σιιτικές κοινότητες στον Λίβανο, στο Ιράκ, το Μπαχρέιν και τη Σαουδική Αραβία. Τρίτη μορφή αυτής της ασυμμετρίας συνιστούν υπερκρατικές, αναθεωρητικές ιδεολογίες όπως το πολιτικό Ισλάμ, που αμφισβητούν τη σημερινή εδαφική και πολιτική συγκρότηση των κρατών στην περιοχή της Μέσης Ανατολή και της Κεντρικής Ασίας.

Στο πλαίσιο του συγκεκριμένου αναλυτικού σχήματος, η αμερικανική εξωτερική πολιτική στη Μέση Ανατολή και τη νότια Ευρασία χρεώνεται με σημαντικές παραλείψεις και λανθασμένες επιλογές. Όπως επισημαίνεται στο βιβλίο, αν και η αμερικανική εξωτερική πολιτική στη περιοχή πέτυχε τους δύο βασικούς της στόχους, δηλαδή την ασφάλεια του κράτους του Ισραήλ και της ροής του πετρελαίου, απέτυχε «να αντιληφθεί τις διάφορες ενδοκρατικές και υπερκρατικές τάσεις οι οποίες προέρχονταν από την ασυμμετρία κράτους προς έθνος, κυρίως δε την ανάδυση του πολιτικού Ισλάμ». Έτσι, οι αμερικανικές επεμβάσεις στο Αφγανιστάν και το Ιράκ όξυναν περαιτέρω τις εντάσεις, βοηθώντας «την ανάπτυξη παλαιών αλλά και νεώτερων πολιτιστικών, θρησκευτικών και κοινοτικών τάσεων και ρηγμάτων που διεύρυναν την ασυμμετρία κράτους προς έθνος». Η αδιαμφισβήτητη αμερικανική ηγεμονία στην περιοχή μετά το 1991 δεν έχει λύσει κανένα από τα μεγάλα προβλήματά της, είτε πρόκειται για το Παλαιστινιακό και την αραβοϊσραηλινή διαμάχη είτε για τον εκδημοκρατισμό των αυταρχικών καθεστώτων, εντέχνοντας εν τέλει το έλλειμμα «ενδοκρατικής και περιφερειακής ανασφάλειας».

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέταση των προσπαθειών πολιτικού εκσυγχρονισμού στην περιοχή. Ο εκδημοκρατισμός έχει αποδειχθεί ιδιαίτερα ακαν-

θώδες ζήτημα στη Μέση Ανατολή η οποία, σε μεγάλο βαθμό, δεν ακολούθησε το «τρίτο κύμα εκδημοκρατισμού» που, σύμφωνα με τον Huntington, σάρωσε τη νοτιοανατολική και ανατολική Ευρώπη, τη Λατινική Αμερική και τμήματα της Αφρικής την περίοδο 1974-1991. Η «αντιδημοκρατική ανθεκτικότητα» των συγκεκριμένων καθεστώτων οφείλεται σε μια σειρά από εσωτερικούς λόγους, (όπως προνεωτερικές δομές, περίπλοκο πλέγμα πελατειακών σχέσεων, καθυστερημένη οικονομική ανάπτυξη, αδύναμη μεσαία τάξη, πολιτική ανάμειξη του στρατού, αυταρχική πολιτική κουλτούρα) αλλά και σε εξωτερικούς, όπως η στήριξη αυταρχικών καθεστώτων για δεκαετίες από τις ηγεμονικές δυνάμεις του διεθνούς συστήματος. Και βέβαια στους εξωτερικούς παράγοντες θα πρέπει να προσθέσει κανείς το παλαιστινιακό ζήτημα και τη συνολική αραβο-ισραηλινή διαμάχη. Ο συγγραφέας παρουσιάζει με ποιον τρόπο, για παράδειγμα στην Ιορδανία, η διαδικασία εκδημοκρατισμού και πολιτικού εκσυγχρονισμού ανακόπτεται από τον φόβο της μαζικής αντίδρασης Παλαιστινίων και Ιορδανών εναντίον του καθεστώτος σε περιόδους έντασης του Παλαιστινιακού, όπως κατά τη διάρκεια της δεύτερης Ιντιφάντα.

Ένας πλούτος πληροφοριών που αφορούν τις διακρατικές σχέσεις και την αμερικανική πολιτική, αλλά και εξαιρετικά ενδιαφέροντα στοιχεία για μια σειρά από θεμελιώδη εσωτερικά ζητήματα των κρατών της περιοχής συμπληρώνουν τις πολύ χρήσιμες θεωρητικές παρατηρήσεις του βιβλίου. Ο Ρούσσο αναφέρεται, για παράδειγμα, με διεισδυτικό τρόπο σε ζητήματα όπως ο εναγκαλισμός της σαουδαραβικής «εκτεταμένης» βασιλικής οικογένειας (η οποία αριθμεί πάνω από 20.000 μέλη) με το θρησκευτικό συντηρητικό κατεστημένο και το σαλαφικό πολιτικό Ισλάμ. Υπενθυμίζει, μάλιστα, τη θεμελιώδη αντίθεση του σαλαφικού κινήματος στη διαδικασία ενός μάλλον δειλού δυτικότερου πολιτικού και κοινωνικού εκσυγχρονισμού. Σημαντικές αναδεικνύονται και οι επισημάνσεις για την τουρκική πολιτική στο κεντρικό ζήτημα, για τις τουρκο-ισραηλινές σχέσεις και την πολιτική της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή. Επίσης, παρακολουθείται η πολιτική ανάπτυξη του οιτικού στοιχείου στο Ιράκ σε μια προσπάθεια εξέτασης των σημερινών προβλημάτων στο κράτος αυτό.

Στο βιβλίο γίνεται μια ενδιαφέρουσα ανάλυση των ζητημάτων ασφάλειας στην Κεντρική Ασία και της διασύνδεσής τους με την κατάσταση στο Αφγανιστάν. Παρά το γεγονός ότι συχνά οι αναλύσεις για την περιοχή μονοπωλούνται από το ζήτημα της ενέργειας και του εξτρεμιστικού Ισλάμ, ο Ρούσσο προσπαθεί να αναλύσει και άλλους παράγοντες: για παράδειγμα, τις προνεωτερικές δομές και περιφερειακές ισορροπίες που διαταράχθηκαν μετά την κα-

τάρρευση της ΕΣΣΔ, όπως δείχνει το παράδειγμα της κοιλάδας Φεργκάνα.

Εν κατακλείδι, *Η κινούμενη άμμος της ηγεμονίας* αποτελεί μια σημαντική συμβολή στην ελληνική βιβλιογραφία για την κατανόηση της περιοχής της Μείζονος Μέσης Ανατολής. Ωστόσο, δεν είναι παρά το έναυσμα μιας συζήτησης. Για παράδειγμα, το ζήτημα των συμμαχιών στην περιοχή και της εν γένει θεωρίας συμμαχιών μπορεί να αναλυθεί περαιτέρω, αναδεικνύοντας σχήματα συμμαχιών μεταξύ κρατικών και μη κρατικών δρώντων, όπως η σχέση Ιράν-Συρίας-Χεζμπολλάχ-Χαμάς. Η περίπτωση της Αιγύπτου και της μείωσης της ηγεμονικής της δύναμης σε συνδυασμό με την ανάδειξη, για πρώτη φορά, μόνο μη αραβικών ηγεμονικών δυνάμεων στην περιοχή (Τουρκία, Ιράν και Ισραήλ) αποτελούν σημαντικές προκλήσεις για την αυτοχρή και την επαλήθευση θεωρητικών σχημάτων. Ανοίγοντας μια τέτοια συζήτηση ίσως συμβάλουμε και στη δημιουργία μιας κοινότητας διεπιστημονικών περιφερειακών σπουδών για τη Μέση Ανατολή η οποία θα βασίζεται στο γόνιμο και σταθερό έδαφος της πολιτικής επιστήμης, της θεωρίας των διεθνών σχέσεων και της ιστορίας αλλά και θα το υπερβαίνει δημιουργικά.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, *Η ηχώ της νεκρής ζώνης: οδοιπορικό στη διαιρεμένη Κύπρο*, μτφρ. Έφη Γαβριήλ, Scripta, Αθήνα 2009, 373 σελ.

Πολλοί πίστευαν κάποτε ότι η αντικειμενική προσέγγιση ενός θέματος χάνει την αξία της, αν στην ανάλυση παρεισφρήσουν τα συναισθήματα και η οπτική γωνία του αναλυτή. Σήμερα, οι κοινωνικοί ανθρωπολόγοι ξέρουν περισσότερο από ό,τι οι υπόλοιποι κοινωνικοί επιστήμονες ότι γράφοντας ένα βιβλίο αναλύουν τόσο το θέμα τους όσο και τον εαυτό τους.

Όταν κάποιος γράφει για την επιτηρούμενη λωρίδα που χωρίζει μια πόλη στα δύο (τη «νεκρή ζώνη» της Λευκωσίας) δεν καταθέτει μια συννησιωμένη επιστημονική μονογραφία. Το βιβλίο του ελληνοκύπριου Γιάννη Παπαδάκη στηρίζεται στο διδακτορικό του στο Πανεπιστήμιο του Κέιμπριτζ και διαβάζεται ταυτόχρονα ως ιστορικό πόνημα, δοκίμιο για τις εθνικές ταυτότητες και ταξιδιωτικό βιβλίο, με έμφαση στο πώς Έλληνες και Τούρκοι, Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι βλέπουμε τους εαυτούς μας και τους άλλους. Ο συγγραφέας διέμεινε από το 1990 έως το 1995 στην Κωνσταντινούπολη, στους δύο τομείς της Λευκωσίας (ελληνοκυπριακό-τουρκοκυπριακό), ξανά